

Soğuk Savaş Dönemi Savunma ve Güvenlik Politikalarında Doğu ve Batı Kutuplaşması: NATO ve Varşova Paktı

Güngör ŞAHİN*

Özet

Bu makale, Doğu ve Batı kutuplaşmasını, neorealizm kuramı çerçevesinde NATO ve Varşova Paktı gibi kuruluşların politikaları üzerinden değerlendirmektedir. Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş döneminde farklı alanlarda yaşanan kutuplaşmayı kronolojik bir şekilde ele alarak kuramsal çerçeve ile uyumlu olarak tanımlamak suretiyle günümüzün gelişmelerinin anlaşılmasına ışık tutmaktır. Çalışmanın kapsamını ve sınırlılığını Soğuk Savaş dönemi NATO ve Varşova Paktı oluşturmaktadır. Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır: “Soğuk Savaş döneminde bloklaşmalar nasıl ve hangi surette şekillenmiştir?”, “Neorealist kuramda önem arz eden güç dengesi, güvenlik ikilemi ve iki kutupluluk kavramları Soğuk Savaş yıllarında hangi şekillerde tezahür etmiştir?” ve “Doğu ve Batı bloklarının liderliklerini üstlenen devletlerin uyguladıkları doktrinler, güvenliğin sağlanması bakımından beklenen faydayı ne derecede sağlamıştır?” Bu sorularla bağlantılı şekilde bu makalenin temel hipotezi ise aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur: “Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı blokları caydırıcılık ve güç dengesini başarılı bir şekilde yürütmüş olsalar da 1991 yılından sonra NATO’nun günümüze kadar varlığını sürdürmesi geçirmiş olduğu dönüşüm ve adaptasyon kabiliyetinin yanında kendini yenilme becerisinden kaynaklanmıştır.” Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu makalede veriler yazın taraması vasıtasıyla toplanmıştır. Bu minvalde bilhassa uluslararası örgütlerin resmi raporları kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, NATO, Varşova Paktı, Kutuplaşma, Neorealizm

East-West Polarization in the Defense and Security Policies of the Cold War Period: NATO and the Warsaw Pact

Abstract

The present article examines the East-West polarization through the lens of neorealist theory, focusing on the policies of organisations such as NATO and the Warsaw Pact. The primary objective of this study is to chronologically analyse the multifaceted polarization during the Cold War era, aligning it with a theoretical framework to illuminate our understanding of contemporary global developments. The temporal and geographical limits of this research are defined by the Cold War period, with a particular focus on the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) and the Warsaw Pact. The objective of this study is to provide answers to the following fundamental questions: The central question guiding this study is concerned with the manner and process through which bloc formations came to materialise during the historical period of the Cold War. The following question is posed for consideration: in what forms did key neorealist concepts, such as the balance of power, the security dilemma and bipolarity, manifest during the Cold War years? The central question guiding this study is concerned with the extent to which the doctrines implemented by the leading states of the East and West blocs were able to deliver the anticipated benefits in ensuring security. In relation to the aforementioned inquiries, the central hypothesis of this article is hereby formulated as follows: It is evident that throughout the Cold War, both the Eastern and Western blocs effectively managed the process of deterrence and maintained a balanced power dynamic. However, the ongoing existence of NATO since 1991 can be attributed to its capacity for transformation, adaptation, and self-renewal. The present article employs a

---

* Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı, E-mektup: gungor.sahin@msu.edu.tr, gungor_sahin@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-6296-8568

qualitative research methodology, with Data being primarily collected through a comprehensive literature review. Official reports from international organisations were utilised as key sources.

Keywords: Cold War, NATO, Warsaw Pact, Polarization, Neorealism

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemdeki güç dengeleri değişmiş, diğer galip devletlere nazaran Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) siyasi, askerî ve ekonomik olarak güçlerini artırmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik olan ABD ve SSCB'nin liberalizm ve komünizm gibi farklı siyasal sistemlere sahip olmaları, savaş sonrasında gerçek anlamda barış ve iş birliğini engellemiştir. Dünyada ABD ve SSCB liderliğinde şekillenen bu yeni dönem Soğuk Savaş olarak kavramsallaştırılmıştır. Soğuk Savaş dönemi aynı zamanda birçok ülkenin ABD ve SSCB etrafında müttefik olarak kümelenmeleri sebebiyle “iki kutuplu sistem” olarak da adlandırılmıştır.

ABD ve müttefiklerinin Batı bloğunu, SSCB ve müttefiklerinin ise Doğu bloğunu oluşturdukları Soğuk Savaş döneminde blok liderleri birbirleri ile doğrudan silahlı çatışmaya girmemelerine rağmen dünyada nüfuz alanı kazanmak için yürüttükleri mücadele siyasi, askerî ve ekonomik alanda devam etmiştir. Dünyadaki bu nüfuz mücadelesinde kutup liderleri silahlı çatışmaları, savaşları ve siyasi gerginlikleri desteklemişlerdir. Bundan dolayı savunma ve güvenlik alanları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yüksek politika konuları olarak gündemin ilk sırasındaki yerlerini almışlardır. Günümüzde dünyanın en önemli kolektif savunma örgütü olarak hâlen varlığını koruyan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve bir vakitler onun Doğu bloğundaki rakibi Varşova Paktı, Soğuk Savaş yıllarında savunma/güvenlik politikaları bağlamında doğu-batı kutuplaşmasının önemli iki aktörü olmuştur.

Uluslararası ilişkiler disiplinde hatırı sayılır bir yere sahip olan “güvenlik” kavramı “edinilmiş değerleri tehlikeye atan veya atma ihtimali bulunan herhangi bir tehdidin bulunmaması durumu”¹ olarak tarif edilmektedir. Diğer yandan mevzubahis bu kavrama ilk insandan beri birey, toplum, devlet ve uluslararası sistem bakımlarından yaşamsal önem atfedilmektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB etrafında şekillenen Doğu-Batı kutuplaşması, uluslararası anarşik sistemde devletlerin varlıklarını korumak ve güvenliklerini sağlamak ihtiyacından kaynaklanmıştır.

1648 tarihli Vestfalya Barış Antlaşmaları ile birlikte başlayan modern uluslararası sistem, devleti içeride egemen, dışarıda ise hem eşit hem egemen kabul etmiştir. Bu durum devletleri anarşik uluslararası sistemde kuracakları ittifaklar vasıtasıyla güvenliklerini sağlamaya yöneltmiştir. “Güç Dengesi Sistemi” olarak adlandırılan ve Avrupa’da güçlenen devlete karşı oluşturulan ittifaklar sistemi, Birinci Dünya Savaşı’na kadar etkisini sürdürmüştür. 1920 yılında bu savaşın galipleri olan ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya tarafından Milletler Cemiyeti kurularak uluslararası barışın ve güvenliğin korunması arzulanmıştır. Ardından iki savaş arası dönem olarak nitelenen 1918-1939 yılları arasında ise uluslararası sistemdeki etkili aktörlerin sayıları Avrupa dışını da kapsayacak şekilde artmıştır. Ancak sistemde dengeleyici bir devletin bulunmaması sebebiyle bu dönemde “Güç Dengesi Sistemi”nin özellikleri ortaya çıkmamıştır.² Bu

¹ Wolfers, Andrew, National Security As An Ambiguous Symbol, Political Science Quarterly, Cilt 67, Sayı 4, 1952, s. 484-485.

² Özdal, Barış, Jane, Murat, La Der Des Ders’in Uluslararası Sistemin Yapısına Etkileri, Gazi Akademik Bakış, Cilt 7, Sayı 14, 2014, s. 240.

dönemde mevcut uluslararası sistemdeki güç ve kaynak kullanımından memnun olmayan revizyonist Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturdukları blok ile statükocu İngiltere ve Fransa liderliğindeki blok arasındaki gerilim, siyasi ve ekonomik gerekçelerle keskinleşmiştir. Neticede devletler arasındaki bu revizyonist ve statükocu kamplaşma İkinci Dünya Savaşı'na yol açmıştır.

Bu makale, Doğu ve Batı kutuplaşmasını, neorealizm kuramı çerçevesinde NATO ve Varşova Paktı gibi kuruluşların politikaları üzerinden değerlendirmektedir. Bu çalışma, Soğuk Savaş döneminin güvenlik politikaları bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu makalenin amacı, Soğuk Savaş döneminde farklı alanlarda yaşanan kutuplaşmayı kronolojik olarak inceleyerek kuramsal çerçeve ile uyum içerisinde tanımlamak suretiyle günümüzün gelişmelerinin anlaşılmasına ışık tutmaktır. Çalışmanın kapsamını ve sınırlılığını Soğuk Savaş dönemi NATO ve Varşova Paktı oluşturmaktadır.

Bu çalışmada aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır: “Soğuk Savaş döneminde bloklaşmalar nasıl ve hangi surette şekillenmiştir?”, “Neorealist kuramda önem arz eden güç dengesi, güvenlik ikilemi ve iki kutupluluk kavramları Soğuk Savaş yıllarında hangi şekillerde tezahür etmiştir?” ve “Doğu ve Batı bloklarının liderliklerini üstlenen devletlerin uyguladıkları doktrinler, güvenliğin sağlanması bakımından beklenen faydayı ne derecede sağlamıştır?” Yukarıda ortaya atılan sorularla bağlantılı şekilde bu makalenin temel hipotezi ise aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur: “Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı blokları caydırıcılık ve güç dengesini başarılı bir şekilde yürütmüş olsalar da 1991 yılından sonra NATO'nun günümüze kadar varlığını sürdürmesi geçirmiş olduğu dönüşüm ve adaptasyon kabiliyetinin yanında kendini yenileme becerisinden kaynaklanmıştır.” Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu makalede veriler yazın taraması vasıtasıyla toplanmıştır. Bu minvalde bilhassa uluslararası örgütlerin resmi raporları kullanılmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Soğuk Savaş dönemini en iyi şekilde açıklayan uluslararası ilişkiler kuramlarından birisi hiç şüphesiz neorealist yaklaşımdır. Yukarıda bahsedildiği üzere güvenlik, bireyden topluma, toplumdan devlete, devletten sisteme kadar her aktörün arzu ettiği tehlikeden ve tehditten uzak olma hâlidir. Her şeyden evvel neorealist kuramın üç temel varsayımı üzerinde durulmalıdır. Birincisi neorealistler de tıpkı realistler gibi devletlerin uluslararası sistemin temel aktörü olduğu kabulünden hareket etmektedirler. İkincisi, uluslararası sistemde yaptırım uygulayabilecek herhangi bir üst otoritenin yokluğu, yapıyı anarşik hâle getirmektedir. Bu noktada neorealist perspektif, kısmen de olsa klasik realizmden ayrılmaktadır. Bu bağlamda realistler, korku, şüphe ve güvensizlik gibi durumları insan doğasına bağlarlarken; neorealistler ise bunun tetikleyici unsurunun anarşik yapı olduğunu ileri sürmektedirler. Üçüncüsü böyle bir anarşik düzen içerisinde şüpheli olan devletin temel amacı kendi güvenliğini sağlamaktır. Bu anlamda ise güç elde etmek her şeyden önce gelmektedir.³ Diğer yandan Kenneth Waltz, bazı devletlerin, uluslararası camiada işlerini görürlerken şiddete meyledebileceklerini dolayısıyla diğer devletlerin böyle bir duruma hazırlıklı olmaları gerektiğini ileri sürmektedir.⁴ Waltz doğa durumunu ise savaş hâlinde ziyade; üst otoriteden yoksun bir yapı içerisinde tek başına karar alabilme yeteneğine sahip olan bir devletin, savaş çıkarma olasılığı şeklinde yorumlamaktadır.⁵

³ Waltz, Kenneth N., Uluslararası Politika Teorisi, Binatlı, Osman S. (çev.), Phoenix Yayınevi, İstanbul 2015, s. 158.

⁴ Waltz, a.g.e., s. 129.

⁵ Waltz, a.g.e., s. 129.

Ayrıca neorealist yaklaşımda, herhangi bir üst otoritenin olmadığı anarşik bir uluslararası sistemde “kendi kendine yardım” (self help) mekanizmasının da altı çizilmektedir. Yani uluslararası sistemin temel aktörü olan bir devlet, diğer aktörlerin kapasitelerinden, niyetlerinden ve edimlerinden hiçbir zaman emin olamadığı için söz konusu aktörlere şüphe ile yaklaşmaktadır. İşte bu durumdan kaynaklanan korku, devletleri kendi kapasitelerini artırmaya yöneltmektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB süper güç olduklarından kendi kapasitelerini artırmada herhangi bir sorun yaşamamışlardır. Diğer yandan kendi kendine yardım mekanizması esasında iki durumun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Birincisi, yeterli gücü olmayan devletler, ittifaklar yapmak suretiyle “güç dengesi”ni sağlamaya yönelmektedirler.⁶ İkincisi ise kendi güçlerini artırmada sorun yaşamayan ABD ve SSCB gibi devletler ise birbirlerinin niyetlerinden emin olamadıkları için karşılıklı güç artırımına gittikleri için neticede “güvenlik ikilemi” adı verilen bir durum ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Güvenlik ikilemini ilk kez kavramsallaştıran John Herz, birbirlerinin niyetlerinden emin olamayan devletlerin güvenlik sağlayıcı araçlar olarak silahlanmaya gittiklerini ve böylelikle kısır bir döngü içerisine girdiklerinden bahsetmektedir.⁷ Yani bu şartlar altında başlayan karşılıklı silahlanma yarışı sonsuza dek sürebilir. Buna karşılık Waltz ise silah çeşidi ve sistemdeki devletlerin sayısına bakmaksızın devletlerin kendi iradelerinin değil; mevcut durumlarının yarattığı güvenlik ikileminin belirleyici olduğunu ifade etmektedir.⁸ Diğer yandan Waltz, Soğuk Savaş dönemindeki nükleer silahlanma hakkında önemli bir noktanın altını çizmektedir. Şöyle ki ABD ve SSCB, kendi güvenliklerini temin etmek uğruna bir güvenlik ikilemi döngüsüne girmişlerdir. Böylece bir dehşet dengesi meydana geldiğinden birbirleri ile sıcak çatışmaya girmemişlerdir.⁹

İki kutuplu bir dünyada, ittifakların ve blokların liderleri, stratejilerini ve politikalarını tamamen kendi çıkarlarını dikkate alarak oluşturmuşlardır.¹⁰ Bundan dolayı geliştirilen stratejiler daha çok diğer kutbun lideri ile başa çıkabilmek üzerine kurgulandığından bazı dönemlerde gerekirse müttefiklerden bir kısmı feda edilmiştir.¹¹ Böyle bir durumda ne ABD ne de SSCB, kendisini diğer müttefik devletlerin gözünde makul gösterme çabası içerisine girmiştir. Çok kutuplu bir dünyada tehlikenin ne zaman, nereden ve kimden geleceği “belirsizliği”ni korurken iki kutuplu bir uluslararası sistemde tehdidin kaynağı da hedefi de açık ve net olmuştur. Yani, iki süper güç daima birbirlerini tehlikenin kaynağı olarak dikkate almak durumunda kalmışlardır.¹² Waltz, iki kutuplu bir uluslararası sistemde kenar bölgelerden söz edilemeyeceğini dile getirmektedir.¹³ Gerçekten de ABD ve SSCB dünyayı kendi aralarında nüfuz bölgelerine ayırdıklarından bir coğrafyanın merkez veya kenar olup olmamasına bakmaksızın daha ziyade çıkabilecek muhtemel bir çatışmayla ilgilenmişlerdir.

Doğu ve Batı Bloklarının Savunma ve Güvenlik Politikaları: Tarihsel Arka Plan

ABD ve müttefikleri Alman ordusunun teslim oluşuna dair anlaşmayı Fransa’nın Reims kentinde 7 Mayıs 1945 tarihinde imzalarlarken, SSCB ise Almanlar ile benzer bir

⁶ Waltz, a.g.e., s. 149.

⁷ Herz, John H., *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, World Politics, Cilt 2, Sayı 2, 1950, s. 157.

⁸ Waltz, a.g.e., s. 232.

⁹ Waltz, a.g.e., s. 233.

¹⁰ Waltz, a.g.e., s. 212.

¹¹ Waltz, a.g.e., s. 212.

¹² Waltz, a.g.e., s. 212.

¹³ Waltz, a.g.e., s. 214.

anlaşmaya 8 Mayıs'ta Berlin'de varmışlardır. Bu durum savaşın galipleri arasında bir çıkar çatışması yaşandığını ortaya koymuştur. Diğer yandan İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 5 Şubat 1946'da ABD'nin Fulton kasabasında yaptığı konuşmada Stettin'den Trieste'ye kadar olan kuzey güney hattında demir bir perde çekildiğini söyleyerek doğu-batı kutuplaşmasını ilk kez ifade etmiştir. Gene aynı dönemde George F. Kennan, 22 Şubat 1946'da SSCB'ye karşı uygulanacak çevreleme politikasının (containment policy) genel çerçevesini belirlemiştir. Bunu müteakiben 12 Mart 1947 tarihinde ise Truman doktrinin açıklanmasıyla birlikte Türkiye ve Yunanistan'ın bu kapsama dâhil edilmesi Soğuk Savaş'ın sınırlarını netleştirmiştir.

Savaşın sonra SSCB, Doğu ve Orta Avrupa'da kendi siyasal sistemine yakın rejimler oluşturmuş ve buradaki ülkelerde komünist partileri desteklemiştir. Çin ve Güneydoğu Asya'da ise yerel komünistler güçlenmiş dolayısıyla da dünya Moskova-Washington ekseninde iki kutuplu bir sisteme dönüşmüştür.¹⁴

Doğu Avrupa'da güçlenen SSCB nüfuzunun yol açtığı güvenlik endişesi, İngiltere ve Fransa'nın 4 Mart 1947 tarihinde Dunkirk Antlaşması adlı bir mukaveleyi imzalamalarına zemin hazırlamıştır. Çekoslovakya'nın 1948 yılında Sovyet nüfuzu altına girmesi bazı Avrupa ülkelerini harekete geçirmiş dolayısıyla Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında ortak bir savunma sistemi kurmak amacıyla Brüksel Antlaşması imzalanmıştır. Ancak gerçekte bu devletlerden hiç birisi SSCB'den gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı koyabilecek askerî ve ekonomik olanaklara sahip değildi.¹⁵

Bu yüzden bilhassa İngiltere ve Fransa, Avrupa'nın savunması için ABD'nin desteğinin kaçınılmaz olduğunu düşünmüşlerdir. Haziran 1948'de Berlin'in SSCB tarafından abluka altına alınması, Avrupa'nın güvenliği için ABD'nin desteğinin gerekli olduğunu göstermiştir. Bu arada ABD Senatosu 11 Haziran 1948 tarihinde Vanderberg kararı uyarınca ABD hükûmetine barış zamanında Amerika kıtası dışında askerî ittifaklar yapma yetkisi vermiştir. Böylece Brüksel Antlaşması'na taraf olan devletler ile ABD ve Kanada arasında 2 Kasım 1948 tarihinde görüşmeler yapılmıştır.¹⁶ Bu görüşmelere Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz gibi devletlerin davet edilmesi ile 12 ülke arasında 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO) kuran Washington Antlaşması hayata geçirilmiştir.¹⁷

25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı, SSCB'nin Avrupa'daki yayılmacı siyaseti ve Almanya'nın silahlanmasına müsaade edilmesi gibi hususlar Avrupa'da savunma alanında yeni arayışların ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Bu bağlamda Fransız Başbakanı Plevin'in önerisi doğrultusunda "Avrupa Ordusu" oluşturmayı öngören "Avrupa Savunma Topluluğu (AST)" fikri ortaya atılmıştır. Ancak bu girişim, Fransız Parlamentosu'nun onay vermemesi nedeni ile akim kalmıştır. Bunun üzerine Avrupa güvenliği için inisiyatif alma sırası İngiltere'ye geçmiştir. Böylece İngiltere'nin çabaları sonucunda 23 Ekim 1954'de toplanan Paris Konferansı'nda üç antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan birincisi, Almanya'nın egemenlik haklarını iade ederek bu ülke üzerindeki işgal statüsünü sona erdirmiştir. İkinci antlaşma yardımıyla Almanya'nın NATO üyeliği kabul edilirken nihayet son anlaşma ise 17 Mart 1948 tarihli Brüksel Antlaşması'nı değiştirerek,

¹⁴ Kaan Kutlu Ataç, Soğuk Savaş, Güvenlik Yazıları Serisi, Mustafa Aydın (ed.), Sayı 35, 2019, s. 1-4.

¹⁵ Fulya Aksu Ereker, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO, Güvenlik Yazıları Serisi, Mustafa Aydın (ed.), Sayı 28, 2019, s. 1.

¹⁶ Sertif Demir, Avrupa Güvenlik Mimarisinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'nin Bu Güvenlik Mimarisindeki Yeri, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, 2009, s.17-18.

¹⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, NATO Genel Bilgi Notu, <http://www.mfa.gov.tr/data/nato-bilgi--notu.pdf>, (30.01.2021).

İtalya ve Almanya'nın katılımı ile Batı Avrupa Birliğine (BAB) hayatiyet kazandırılmıştır. Ancak BAB'nin kuruluşu, Avrupa'nın güvenliğine önemli bir katkı sağlamamış, tam aksine Avrupa kıtasında yaşanan çekişmeleri hızlandırmıştır. Diğer yandan SSCB ise 14 Mayıs 1955'te daha önce ikili anlaşmalar yaptığı ülkelerle birlikte Varşova Paktı'nı kurmuştur. Böylece Avrupa'nın ve Almanya'nın bölünmüşlüğü çok daha belirgin bir hâle gelmiştir.¹⁸

Şekil 1: Soğuk Savaş NATO ve Varşova Paktı Ülkeleri

Kaynak: Heather Mulkerrin, Mia Loureiro, Marietta Majors, "NATO & Warsaw Pact", <https://www.sutori.com/story/nato-warsaw-pact--fLBGohfvT824XXebmsJnM1vr>, (07.02.2021).

Soğuk Savaş Döneminde NATO

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini askerî olarak işgal ederek buralarda serbest seçimlere izin vermemiş ve kendine yakın siyasi rejimler oluşturmuştur. Ayrıca bu ülkeler Batılıların aksine askerlerini terhis etmeyerek konvansiyonel askerî gücünü Batı Avrupa'ya karşı muhafaza etmiştir. Varşova Paktının lideri SSCB, Türkiye'den boğazlarda üs ve kuzeydoğu Anadolu'dan toprak talep etmiş, Yunanistan dâhil tüm Balkanlar üzerindeki baskılarını artırmıştır. Bunun üzerine Batı'da ortaya çıkan güvenlik ikilemi¹⁹ gereğince Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Belçika, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve Birleşik Krallık tarafından 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanmıştır.²⁰ NATO daha sonra genişlemesini sürdürerek 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında Federal Almanya, 1982 yılında ise İspanya'yı saflarına katmak suretiyle Varşova Paktı karşısında 16 üyeli siyasi ve askerî bir örgüt olarak varlığını devam ettirmiştir.²¹

SSCB'nin konvansiyonel gücünü muhafaza etmesi sebebiyle 6 Ocak 1950 tarihinde NATO bir güvenlik belgesi oluşturarak; düşmandan gelebilecek saldırıları hava, deniz, kara ve psikolojik operasyonlar yapmak suretiyle önleyeceğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Doğu ve Batı ekseninde Avrupa'daki mevcut bölünmüşlüğe bir de Kore Savaşı eklenince güvenlik endişeleri enikonu artmıştır. Artan güvenlik ihtiyacı, 26 Eylül 1950 tarihinde Kuzey Atlantik Konseyi'nin merkezi bir komuta altında birleştirilmesine ardından da 2 Nisan 1951'de General Dwight D. Eisenhower'ın Avrupa Müttefik Komutanlığı (Allied Command Europe-ACE) görevine başlamasıyla birlikte NATO'nun birleşik askerî kuvvet yapısının oluşturulmasına yol açmıştır. Böylece Batı Avrupa, Kuzey

¹⁸ Demir, a.g.e., s. 18-19.

¹⁹ Ulusal güvenliği güçlendirmek için gerçekleştirilen askeri kapasite artırımının başka devletler tarafından tehdit olarak algılanması ile onları da aynı şekilde tehdit edici ve düşmanca tutumlar takınmaya yönelmesidir. Bkz. Heywood, Andrew, Küresel Siyaset, Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir (çev.), Adres Yayınları, Ankara, 2013, s. 498.

²⁰ Ali L. Karaosmanoğlu, NATO'nun Dönüşümü, Uluslararası İlişkiler, Cilt 10, Sayı 40, 2014, s. 5-6.

²¹ NATO, Üye Ülkeler, https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html, (13.02.2021).

Avrupa, Güney Avrupa ve Batı Akdeniz Bölgesel Planlama Grupları kaldırılarak yerlerini Avrupa Müttefik Komutanlığı adlı kurum almıştır. Bu gelişmeleri müteakiben 1952 yılında bu kez merkezi ABD’de bulunan Atlantik Müttefik Komutanlığı (Allied Command Atlantic-ACLANT) kurularak Soğuk Savaş’ın sonuna kadar varlığını sürdüren ikili bir ana komuta yapısı meydana getirilmiştir.²²

ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower döneminde kabul edilen Temel Ulusal Güvenlik Politikası gereğince ülkenin güvenliğinin nükleer silahlara dayandırılması, NATO’nun stratejisinde de önemli değişikliklere sebep olmuştur. 23 Mayıs 1957 tarihinde kabul edilen yeni strateji belgesinde NATO savunmasında nükleer silahlara yer verilmesi durumu “topyekün mukabele” olarak adlandırılmıştır. Diğer yandan Ekim 1957’de SSCB’nin uzaya ilk yapay uydu olan Sputnik’i fırlatması bu ülkenin füze teknolojisinde ulaşmış olduğu seviyeyi göstermesi üzerine ABD’nin iki okyanus tarafından korunup korunamayacağı sorusu gündeme gelmiştir. SSCB Başbakanı Nikita Kruşçev, 10 Kasım 1958’de ABD, Birleşik Krallık ve Fransa’dan güçlerini altı ay içinde Batı Berlin’den çekmelerini talep eden bir konuşma yapmış ve bu surette Berlin şehrinin geleceği konusunda üç yıl süren ve sonunda 1961 yılında Berlin Duvarı’nın inşa edilmesiyle sonuçlanan bir krize yol açmıştır.²³ Daha sonra Ekim 1962’de yaşanan Küba Krizi, ABD ve SSCB’yi nükleer savaşın eşiğine getirmiş ve verilen karşılıklı tavizler neticesinde Küba’daki SSCB füzeleri kaldırılmıştır. “Dehşet dengesi”²⁴ olarak adlandırılan bu durumun iki süper gücü karşılıklı olarak yıkıma götürebileceğinin anlaşılması Washington’un güvenlik anlayışında değişikliğe sebep olarak “topyekün mukabele”den “esnek mukabele”ye geçişe yol açmıştır. Fakat Fransa’nın “topyekün mukabele”den vazgeçmek istememesi ve ABD’nin Vietnam Savaşı’nı yapması söz konusu strateji değişikliğini geciktirmiştir. Neticede Soğuk Savaş döneminde istihbarat, erken uyarı, hızlı koordineli eylem, saldırı yeteneği, hava savunma, acil müdahale ve seferberlik gibi konuları kapsayan son NATO strateji belgesi olan “esnek mukabele” 8 Aralık 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁵

NATO’nun kurumsal yapısı hakkında ise kısaca şu değerlendirme yapılabilir: Örgütün en üst organı olan Kuzey Atlantik Konseyi, planlanan tarihlerde üye ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları, Bakanları (Savunma ve Dışişleri Bakanları) düzeyinde bir araya gelirken, büyükelçiler ise haftada bir toplanmaktadır. Dört yılda bir atanan NATO Genel Sekreteri, Kuzey Atlantik Konseyi ve diğer önemli NATO organlarının toplantılarına başkanlık etmektedir. Ayrıca üyeler arasında fikir birliğini sağlamaya çalışarak örgütün sözcülüğü görevini de yapmaktadır. NATO’nun günlük işlerinin

²² North Atlantic Treaty Organization, NATO Strategy Documents 1949-1969, Gregory W. Pedlow (ed.), <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf>, (06.02.2021).

²³ Department of State, The Berlin Crisis, 1958-1961, <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/berlin-crises>, (15.03.2025).

²⁴ Bir devletin diğer bir devleti, o devlet tarafından yapılacak bir saldırıdan ya da ilk vuruştan sonra dahi yok edebilme durumu olarak tanımlanabilmektedir. Bir başka anlatımla, mevzubahis iki devlet de yok edilemez bir ikinci vuruş yeteneğine sahip bulunmaktadır. Dehşet dengesi terimi, caydırma kavramı ile yakından ilişkilendirilmektedir. Caydırma, düşmanı vuku bulabilecek kabul edilemez kayıplar sebebiyle saldırmaktan vazgeçirebilmektir. Fakat caydırma iki koşul sağlanmadan başarılı olamamaktadır. İlki misilleme tehdidi inandırıcı olmalıdır. İkincisi ise devlet saldırıya uğradıktan sonra misilleme yapabilme yeteneğine sahip bulunmalıdır.

Bkz. Griffiths, Martin, O’Callaghan, Roach, Steven C., Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, CESRAN (çev.), Nobel Yayınları, Ankara 2013, s. 174.

²⁵ North Atlantic Treaty Organization, NATO Strategy Documents 1949-1969, Gregory W. Pedlow ed.), <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf>, (06.02.2021).

yürütülmesinde Genel Sekreter'e tüm üye ülkelerin uzman ve elemanlarından oluşan bir ekip yardımcı olmaktadır.

Kuzey Atlantik Konseyi tarafından alınan siyasi kararların uygulanmasından üye ülkelerin genelkurmay başkanlarından oluşan askeri komite sorumludur. Belçika'da bulunan Avrupa Müttefik Komutanlığı (1951) ve ABD'de konuşlanmış olan Atlantik Müttefik Komutanlığı (1952) uluslararası askerî personelden sorumlu olmuştur. Soğuk Savaş'tan sonra ise ilk anılan komutanlık, Müttefik Harekât Komutanlığı, ikincisi ise Müttefik Dönüşüm Komutanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Doğrudan NATO komutası altında çok az askerî birlik bulunmaktadır. Bu yüzden örneğin Kuzey Atlantik Konseyi bir operasyon yapmaya karar verdiğinde üye ülkeler gönüllü olarak askeri güçlere katkıda bulunmakta ve bu kuvvetler görevlerini tamamlandıktan sonra ülkelerine geri dönmektedirler.²⁶

Soğuk Savaş Döneminde Varşova Paktı

SSCB Silahlı Kuvvetleri, 1949 yılından sonra Doğu Avrupa'da konuşlanarak Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Romanya gibi ülkelerde zorunlu askerlik hizmetini uygulamaya koymuştur. Böylece 1953'te bu ülkelerde bir buçuk milyon kişi silahlı altına alınmış ve 65 Doğu Avrupa tümeni oluşturulmuştur.²⁷ Gene aynı dönemde ABD, 'çevreleme politikası' kapsamında ANZUS Paktı (1951), Balkan Paktı (1954) ve SEATO (1954) gibi bölgesel güvenlik örgütleri kurarak veya kurdurarak SSCB'yi sıkıştırmaya başlamıştır. Kore Savaşı (1950-1953) Batı Avrupa ülkelerinin güvenlik endişelerini depreştirdiği için Federal Almanya'nın silahlanması gündeme gelmiş ve neticede Amerikalıların desteğiyle Federal Almanya 6 Mayıs 1955 tarihinde NATO'ya üye olarak kabul edilmiştir.²⁸

Federal Almanya'nın NATO'ya katılmasından sonra SSCB, Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın katılımıyla 14 Mayıs 1955 tarihinde söz konusu devletleri Batı'dan gelebilecek saldırılara karşı korumak amacıyla Varşova Paktını kuran anlaşmayı hayata geçirmiştir. Varşova Antlaşması hükümlerine göre 1956 yılında Moskova'da bir birleşik askerî komutanlık oluşturulmuştur. Esasında Varşova Paktı, SSCB'nin kontrolünde olduğu ve çok taraflı bir ittifak ilişkisi kurmadığı için daha ziyade Rusların birlik içerisinde kontrollerini meşrulaştırmalarına yardımcı olmuştur.²⁹ Varşova Paktı meşruiyetini tıpkı NATO'nun yaptığı gibi Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51'inci Maddesine dayandırmıştır.

Varşova Paktı kurulduktan sonra bile SSCB Silahlı Kuvvetleri Doğu Avrupa'da yaşanan olaylara silahlı müdahalede bulunmaktan çekinmemiştir. SSCB'nin Doğu Avrupa'daki ilk müdahalesi, 1953 yılında Demokratik Almanya'da ağır sanayi işçilerinin üretim kotalarının artırılmasını ve vardiyaların uzatılmasını protesto etmek amacıyla yaptıkları gösterilere Sovyet askerlerinin karşı koymaları neticesinde 51 insanın hayatını kaybetmesi suretiyle gerçekleşmiştir. Bu müdahale Rusların işçi haklarına önem veren politikalarının sorgulanmasına neden olmuştur. İkinci önemli kriz ise 19 Ekim 1956'da Polonya İşçi Partisi Genel Sekreteri Wladyslaw Gomulka'nın reform talepleri üzerine

²⁶ North Atlantic Treaty Organization, Working Structures, <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, (07.02.2021).

²⁷ Johnson, A. Ross, The Warsaw Pact: Soviet Military Policy In Eastern Europe, The Rand Corporation, 1981, <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2008/P6583.pdf>, (06.02.2021).

²⁸ Embel, Ersin, Varşova Paktı, Güvenlik Yazıları Serisi, Mustafa Aydın (ed.), Sayı 9, 2019, s. 2-3.

²⁹ Ross, a.g.e., s. 9-10.

ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine SSCB Silahlı Kuvvetleri Polonya sınırına yakın bölgelerde askerî tatbikatlar yapmışlar ve Gomulka reformların Polonya'nın Doğu blokundan ayrılmasını amaçlamadığını ilan etmek zorunda kalmıştır. Üçüncü olay ise 23 Ekim 1956 tarihinde Macaristan lideri İmre Nagy'nin, ülkesinin Varşova Paktı'ndan çıkışını ve tarafsızlığını ilan etmesinden sonra SSCB Silahlı Kuvvetlerinin duruma müdahalesi yüzünden 25.000 kişinin hayatını kaybetmesi suretiyle meydana gelmiştir.

5 Ocak 1968'de Çekoslovak Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne getirilen Alexander Dubçek'in uygulamaya koyduğu liberal reformların SSCB liderliğinin hoşuna gitmemesi üzerine 21 Ağustos 1968 tarihinde Sovyet, Demokratik Alman, Leh, Macar ve Bulgar askerleri Çekoslovakya'yı işgal etmişlerdir. Daha sonra 13 Kasım 1968'de Leonid Brejnev'in adıyla anılan Brejnev doktrini kabul edilmiştir. Bu doktrin uyarınca SSCB sosyalizm ile bağdaşmayan reformlara girişen sosyalist ülkelere müdahale edebileceğinin sinyallerini vermiştir.³⁰ SSCB Silahlı Kuvvetleri, 1953-1968 döneminde Batı Bloğu için bir tehdit olmanın ötesinde Varşova Paktını da kullanarak Doğu Bloğunda sosyalist düşünceden uzaklaşan yani bir bakıma ulusal kimliklerini öne çıkaran ülkelere yönelik önemli bir tehdit kaynağı hâline gelmiştir.

Her ne kadar Varşova Paktı Antlaşması sıkça üye ülkelerin egemenliklerine ve içişlerine karışmamayı kayıt altına almış olsa da bu keyfiyet daha çok kâğıt üzerinde kalmıştır. Varşova Paktının Müsterek Komutanlık ve Siyasal Danışma Komitesi gibi organlarının Moskova'da bulunması, üst komuta kademesinin Ruslarla doldurulması, örgütün temelde Sovyet askerî gücüne dayanması, Doğu Bloğu içinde yapılan askerî müdahaleler Moskova'nın örgüt içindeki konumunu gözler önüne sermiştir. 1985 yılında örgütün varlığını sağlayan anlaşma 20 yıl daha uzatılmıştır. Aradan iki yıl geçtikten sonra Varşova Paktı resmen saldırı stratejisine son vererek tümüyle bir savunma stratejisine geçmiştir. Diğer yandan Gorbaçov, 7 Aralık 1988 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı tarihi konuşmada Sovyetler Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa'daki askerî gücünü önemli ölçüde azaltacağını duyurarak Brejnev Doktrininden resmen vazgeçtiğini ilan etmiştir. AGİK kapsamında 19 Kasım 1990 tarihinde NATO ve Varşova Paktı üyesi devletler arasında imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması ve Paris Şartı mucibince Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya'nın girişimleriyle örgütün askerî ve diğer tüm faaliyetleri Temmuz 1991 itibarıyla resmen sona erdirilmiştir.³¹

Örgütsel yapı açısından Varşova Paktının NATO'ya biraz benzediği söylenebilir. Varşova Antlaşması'na göre Birleşik Komuta ve Siyasi Danışma Komitesi adlı iki birim oluşturulmuştur. Söz gelimi Siyasi Danışma Komitesi, üye ülkelerin Komünist Partilerinin Birinci Sekreterleri, Hükümet ve Devlet Başkanları, Dışişleri ve Savunma Bakanlarından meydana gelmiştir. Siyasi Danışma Komitesi bünyesinde merkezleri Moskova'da bulunan Sekreteryaya ve Daimi Komisyon tesis edilmiştir. İttifak Üyesi Ülkelerin Savunma Bakanları, 1969'da Sovyet Savunma Bakanı'na bağlı olarak çalışan örgütün en yüksek askerî organı durumundaki Savunma Bakanları Konseyi'ni meydana getirmişlerdir. Birleşik Yüksek Komutanlık ise bu Konsey'in almış olduğu kararları uygulamakla yükümlü kılınmıştır.³²

³⁰ Karadeli, Cem, Stalin ve Kruşçov Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Sayı 15, 2019 s. 245-251.

³¹ Embel, a.g.e., s. 5-7.

³² Wagner N., NATO and Warsaw Pact, Scientia Militaria South African Journal of Military Studies, Cilt 8, Sayı 4, 1978, s. 42.

Yumuşama Dönemi ve Soğuk Savaş'ın Sonu

Esasında Soğuk Savaş adı verilen dönem başını ABD ve SSCB'nin çekmiş olduğu iki kutuplu bir dünyadaki güç mücadelesini simgelemektedir. Bu bağlamda ise bilhassa 1957 yılında SSCB tarafından Sputnik'in uzaya gönderilmesi silahlanma yarışını kızıştırmıştır. 1967'de yayımlanan Harmel Raporu ise ittifaklar arası ilişkilerde savunma kadar yumuşamanın (detant) da önemli olduğunu ortaya koymuştur. Diğer yandan bu rapor, küçük devletlerin NATO'daki etkisini artıran ve nükleer planlama konusunda bilgilendirilmelerine yol açan bir süreci başlatmıştır. ABD ise Vietnam Savaşı'nın sona ermesinde yumuşamanın, dolayısıyla SSCB'nin katkısı olduğunu bildiğinden hem söz konusu raporu desteklemiş hem de Varşova Paktı askerlerinin Çekoslovakya'ya müdahalesi karşısında sessiz kalmıştır.³³

Bloklar arasında meydana gelen yumuşama, yansımalarını 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalanan “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması”nın imzalanmasında göstermiştir.³⁴ Lakin Varşova Paktı, bir yandan konvansiyonel üstünlüğünden vazgeçmeyeceğini vurgularken diğer yandan ise Brejnev Doktrini gereğince Prag Baharı'nda sosyalist ideolojiden vazgeçmeye kalkışan ülkelere müdahale edeceğini göstermiş ve böylece yumuşamanın bloklar arasında barışa dönüşmeyeceğini ortaya koymuştur.

NATO, Varşova Paktını dengelemek ve caydırıcılığa sahip olmak amacıyla Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında nükleer gücüne güvenerek “topyekün müdahale” stratejisi izlemiş, fakat 1957 yılında SSCB'nin uzaya gönderdiği ilk uydu bu ülkenin füze teknolojisine ulaştığını ortaya koyduğu için nükleer güç yerine daha çok konvansiyonel güce dayanan “esnek mukabele” stratejisine geçmiştir. Diğer yandan Varşova Paktı, Soğuk Savaş dönemindeki üstün konvansiyonel gücünü Avrupa'da bir baskı aracı olarak kullanmıştır. SSCB, Berlin krizlerinin haricinde Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'ya yapılan müdahaleler yardımıyla Doğu Bloğunda bir ayrışmaya müsaade etmeyeceği göstermiştir. NATO'nun stratejik belgelerine benzer şekilde 1968'de kabul edilen Brejnev Doktrini, Varşova Paktı'nın konvansiyonel gücü yüzünden bloklar arası çatışmaları sınırlandırmış, dolayısıyla süper güçler arasındaki ideolojik mücadele dünyanın değişik bölgelerinde nüfuz mücadelesi veya vekâlet savaşları şeklinde yürütülmüştür.

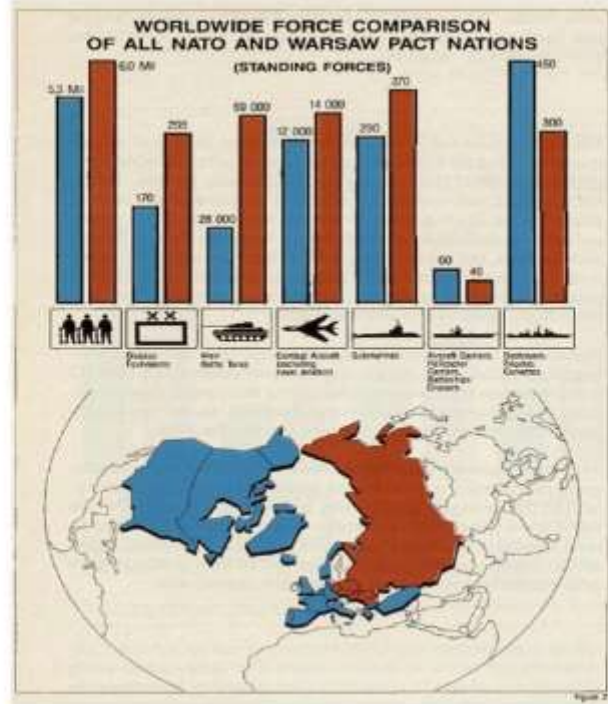
NATO ve Varşova Paktı arasındaki coğrafi ve iktisadi farklılıklar, bu örgütlerin askerî kuvvetlerinin rolleri ve görevleri üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Örneğin Varşova Paktı, coğrafi açıdan NATO'ya nazaran bir süreklilik arz etmiştir. Bu nedenden dolayı Varşova Paktı, kara ve hava gücünü güvenli bir zeminde üye ülkelerin topraklarından istediği yere sevk etme imkânına sahip olmuştur. Öte yandan ABD ve Avrupalı müttefiklerini Atlantik Okyanusu ayırdığından mütevellit Avrupa'yı savunmak ve bu kıtaya asker sevk etmek için uzun ve meşakkatli bir deniz ve hava yolculuğunun yapılması gerekmiştir. Bu durumu daha somut olarak ifade etmek gerekirse ABD, Avrupalı müttefiklerini takviye etmek için 6.000 kilometre mesafe kat etmek zorundayken; SSCB'nin ise Doğu Avrupa'daki müttefiklerinin yardımına koşabilmek için sadece 650 kilometrelik bir mesafeyi geride bırakması yeterli olmuştur. Ayrıca Varşova Paktı ülkelerindeki mevcut devlet denetimi, zorunlu askerlik hizmetinin uzunluğu, eğitimden geçirilmiş ihtiyatların seferberlik sistemiyle sürekli hazır tutulması nedeniyle bu örgüt insan gücü bakımından NATO'dan daha üstün durumda bulunmuştur. Böylece Varşova

³³NATO, Harmel Raporunun 40. Yıldönümü, NATO, <https://www.nato.int/docu/review/2007/issue1/turkish/history.html>, (07.02.2021).

³⁴ Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), Nükleer Silahlar ve Denemeler, <https://edam.org.tr/nukleer-silahlar-ve-denemeler/>, (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

Paktı ülkeleri insanları daha hızlı bir şekilde seferber etme imkânına sahip olmuşlardır. Varşova Paktı konvansiyonel kuvvetler bakımından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar NATO'ya karşı üstünlüğünü korumuştur (bk. Şekil 2).

Şekil 2: Soğuk Savaş Döneminde NATO ve Varşova Paktı Üyelerinin Silahlı Kuvvetlerinin Karşılaştırması

Kaynak: Heather Mulkerrin, Mia Loureiro, Marietta Majors, "NATO & Warsaw Pact", <https://www.sutori.com/story/nato-warsaw-pact--fLBGohfvT824XXebmsJnM1vr>, (07.02.2021).

Doğu ve Batı blokları arasındaki güç mücadelesinde nükleer ve konvansiyonel silahlar önemli bir rol oynamışlardır. Nükleer silahlar; stratejik, orta ve kısa menzilli ve denizde üslendirilmiş nükleer silahlar olarak sınıflandırılabilir. Stratejik nükleer silahlar; kıtalararası balistik füzeler, denizaltılardan fırlatılan balistik füzeler ve bombardıman uçaklarından meydana gelmektedir. NATO'nun stratejik nükleer silahları ABD, denizaltılardan fırlatılan balistik füze sistemleri ise İngiltere tarafından temin edilmiştir. Buna karşılık Varşova Paktında ise SSCB benzer stratejik nükleer silahlara sahip yegâne aktör durumunda olmuştur. Ayrıca NATO ve Varşova Paktı; karada konuşlandırılmış füzeler, topçu silahları ve uçaklardan müteşekkil orta ve kısa menzilli nükleer silahlara sahip olmuşlardır. Doğu ve Batı blokları Avrupa'da orta ve kısa menzilli silahlar konuşlandırmışlardır. Bu durum özellikle 1977 yılında yerleştirilen SS-20 (SSCB) ve Persing II ve Seyir (ABD) füzeleri vasıtasıyla tam bir yarışa dönüşmüştür. Avrupa'da nükleer tehdidin artması üzerine NATO üyeleri ABD'nin kıtadaki nükleer gücünü sorgulamışlar ve bu durum hâliyle NATO'nun Aralık 1979'da SSCB ile nükleer silahların azaltılmasına ve modernizasyonuna yönelik kararı almasına vesile olmuştur.³⁵ ABD ve Sovyetler Birliği arasında Aralık 1987'de varılan Washington Antlaşması orta menzilli nükleer silahların Avrupa'da konuşlandırılmasını düzenlemiştir. SSCB'nin Şubat 1989'da

³⁵ Cary, Noel D., Helmut Schmidt, Euromissiles, and the Peace Movement, Central European History, 2019, <https://www.cambridge.org/core/journals/central-european-history/article/helmut-schmidt-euromissiles-and-the-peace-movement/0224307D6763423CCFDB941FAC708C6E>, (04.02.2021).

Afganistan'dan çekilmesi ve 1989 yılında Viyana'da AGİK toplantısında Avrupa'da konvansiyonel kuvvetlerin indirilmesini öngören görüşmelerin başlaması kalıcı barış umutlarının yeşermesine neden olmuştur. Bu şartlar altında Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra 3 Ekim 1990 tarihinde uluslararası toplumun desteği ve SSCB'nin onayı ile iki Almanya'nın birleşmesi gerçekleşmiştir.

Bu çözülmenin etkisiyle SSCB, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine NATO ile iş birliği yapabileceklerini dile getirmiştir. Kasım 1990'da Paris'te, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) imzalanmış ve AGİK üyesi ülkeler “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı” adlı belgeye imza koymuşlardır. Ayrıca bu durum blok ülkeleri arasında şeffaflık ve güveni artırmak maksadıyla mütekabiliyet esasına göre ulusal topraklar üzerinde uçuşa izin veren “Açık Semalar Antlaşması'nın imzalanmasına zemin hazırlanmıştır. Böylece Atlantik'ten Ural Dağları'na kadar olan bölgede konvansiyonel kuvvetleri azaltmak amacıyla Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nı daha işlevsel hâle getirecek görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Diğer yandan 1991 yılı NATO ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ikili ilişkilerin yoğunlaştığı bir yıl olmuştur. Neticede 20 Aralık 1991 tarihinde NATO üyeleri ve dokuz Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin katılımıyla danışma kurulu niteliğinde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi hayata geçirilmiştir. Böylece Avrupa ve Atlantik bölgesinde güvenlik alanında yeni bir dönem başlamıştır.³⁶

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistem yeniden şekillenmiş ve 1991 yılına kadar geçen dönem alan yazına Soğuk Savaş olarak geçmiştir. Doğu ve Batı arasındaki bu kutuplaşma askerî alanda ise NATO ve Varşova Paktı gibi örgütler şeklinde ete kemiğe bürünmüştür. NATO, Avrupa ve Atlantik bölgesinin güvenliğini ve kendi caydırıcılığını askerî güç dengesi üzerine inşa ettiği stratejiler yardımıyla sağlamıştır. Dahası Varşova Paktı karşısında asimetri yaratmaya çalışan NATO, rakibinin kendisini dengelediği zamanlarda ya stratejisinde ve teknolojisinde yaptığı değişikliklerle üstünlük kurmaya çalışmış ya da silahların karşılıklı olarak azaltılması için müzakerelere başvurmuştur. Örneğin SSCB'nin kıtalararası balistik füzeler ve denizaltıdan atılan balistik füzeler gibi nükleer teknolojilerde dengeyi sağlaması üzerine Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (The Strategic Arms Limitation Talks - SALT) neticesinde 1972'de SALT I ve 1979'da SALT II Antlaşmaları imzalanmıştır. Esasında Bu müzakereler NATO'nun Varşova Paktı'na karşı caydırıcılığını sürdürmesi bakımından uyguladığı stratejilerde ne denli esnek olduğunu göstermiştir. Yine NATO, SSCB'nin Avrupa'ya stratejik olmayan orta ve kısa menzilli nükleer füzeler yerleştirmesine karşılık Persing II ve Seyir füzeleri konuşlandırarak bu ülkeyi dengelenmeye çalışmış ve Stratejik Savunma Girişimi gibi yeni teknolojiler vasıtasıyla üstünlük kurmayı amaçlamıştır. Ayrıca NATO konvansiyonel kuvvetlerin kullanımına önem vermek suretiyle mümkün mertebe muhtemel savaşlarda nükleer silahlara başvurma ihtimalini azaltmaya gayret etmiştir. NATO, Varşova Paktı karşısında caydırıcılığını korumak için “hazır, hareketli ve desteklenebilir” bir kuvvet yapısı oluşturmaya çalışarak yeni teknolojilere yatırım yapmıştır.

Buna karşılık Varşova Paktı ise stratejisini nükleer silahlar ile manevra ve hareket kabiliyeti yüksek birliklere bağlamıştır. Bu sebeplerden dolayı bu örgüt Soğuk Savaş'ın sonuna kadar konvansiyonel askerî kuvvetlerde üstünlüğü elinde bulundurmuş ve nükleer

³⁶ Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı, *NATO El Kitabı*, Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel 1998, s. 67-72.

silahlarda dengeyi sağlamıştır. Varşova Paktı, büyük oranda SSCB'nin askerî gücüne dayanmıştır. Varşova Paktı üyeleri birbirlerine sınır komşusu olduklarından bu durum örgütün konvansiyonel gücünü etkili olarak kullanmasını sağlamıştır. Fakat silah altındaki devasa birlikler ve konvansiyonel askerî kapasite ekonomik açıdan desteklenememiştir.

Neticede Varşova Paktı Soğuk Savaş'ta kaybeden tarafta yer almış olsa da bu örgütün mevcudiyeti NATO ittifakının güçlenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Soğuk Savaş'tan sonra küresel bir güvenlik örgütü olarak öne çıkan NATO'nun başarısı yeni sorunlar karşısındaki esneklik, adaptasyon ve dönüşüm gibi yeteneklerinden kaynaklanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ataç, Kaan Kutlu, Soğuk Savaş, Güvenlik Yazıları Serisi, Mustafa Aydın (ed.), Cilt 35, 2019, s. 1-11.
- Cary, Noel D., Schmidt, Helmut, Euromissiles and the Peace Movement, Central European History, 2019, <https://www.cambridge.org/core/journals/central-european-history/article/helmut-schmidt-euromissiles-and-the-peace-movement/0224307D6763423CCFDB941FAC708C6E> , (04.02.2021).
- Demir, Sertif, Avrupa Güvenlik Mimarisinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'nin Bu Güvenlik Mimarisindeki Yeri, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, 2009, s. 9-50.
- Department of State, The Berlin Crisis, 1958-1961, <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/berlin-crises>, (15.03.2025).
- Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), Nükleer Silahlar ve Denemeler, <https://edam.org.tr/nukleer-silahlar-ve-denemeler/>, (07.02.2021).
- Embel, Ersin, Varşova Paktı, Güvenlik Yazıları Serisi, Mustafa Aydın (ed.), Sayı 9, 2019, s. 1-8.
- Aksu Ereker, Fulya, “Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO”, Güvenlik Yazıları Serisi, Mustafa Aydın (ed.), Sayı 28, 2019, s. 1-8.
- Griffiths, Martin, O’Callaghan, Terry, Roach, Steven C., Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, CESRAN (çev.), Nobel Yayınları, Ankara, 2013.
- Herz, John H., Idealist Internationalism and the Security Dilemma, World Politics, Cilt 2, Sayı 2, 1950, s. 157-180.
- Heywood, Andrew, Küresel Siyaset, Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir (çev.), Adres Yayınları, Ankara, 2013.
- Johnson, A. Ross, The Warsaw Pact: Soviet Military Policy In Eastern Europe, The Rand Corporation, 1981, <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2008/P6583.pdf> , (06.02.2021).
- Karadeli, Cem, Stalin ve Kruşçov Dönemlerinde Doğu Avrupa’da Sovyetler ve Krizler, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Sayı 15, 2019, s. 239-253.
- Karaosmanoğlu, Ali L., NATO’nun Dönüşümü, Uluslararası İlişkiler, Cilt 10, Sayı 40, 2014 , s. 3-38.
- Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı, NATO El Kitabı, Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1998.
- Mulkerrin, Heather, Loureiro, Mia, Majors, Marietta, NATO & Warsaw Pact, <https://www.sutori.com/story/nato-warsaw-pact--fLBGohfvT824XXebmsJnM1vr>, (07.02.2021).
- NATO, Harmel Raporunun 40. Yıldönümü, NATO, 2007, <https://www.nato.int/docu/review/2007/issue1/turkish/history.html> (07.02.2021).
- NATO, Üye Ülkeler, https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html , (13.02.2021).
- North Atlantic Treaty Organization, NATO Strategy Documents 1949-1969, Pedlow, Gregory W. (ed.), <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf>, (06.02.2021).
- North Atlantic Treaty Organization, Working Structures, <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html> , (07.02.2021).
- Özdal, Barış, Jane, Murat, La Der Des Ders’in Uluslararası Sistemin Yapısına Etkileri, Gazi Akademik Bakış, Cilt 7, Sayı 14, 2014, s. 215-245.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, NATO Genel Bilgi Notu, <http://www.mfa.gov.tr/data/nato-bilgi--notu.pdf> , (30.01.2021).

United Nations, Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance, Treaty Series, Warsaw, 1955, [https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20219/ volume-219-I-2962-English.pdf](https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20219/volume-219-I-2962-English.pdf), (06.02.2021).

Wagner, N., NATO and Warsaw Pact, *Scientia Militaria South African Journal of Military Studies*, Cilt 8, Sayı 4, 1978, s. 40-46.

Waltz, Kenneth N., *Uluslararası Politika Teorisi*, Binatlı, Osman S. (çev.), Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2015.

Wolfers, Arnold, National Security As An Ambiguous Symbol, *Political Science Quarterly*, Cilt 67, Sayı 4, 1952, s. 481-502.